

Hcg

BIRKELA
Pass på

Hcg
Beskow
Fjädersegla

6015

26. 01

MALIN
UNGD

90

Hcg
Friisgatan 50.497

Coatsworth

Briggen Amerika

OE

LIBRARIAT
UNGDOMSÅVDELNINGEN

Ex.nr.

E-böcker och folkbibliotek

Distribution, kommersialism och kontroll

Svenska folkbibliotek har en svår situation när det gäller e-böcker. Biblioteken är en betydande distributör av e-böcker i Sverige, men samtidigt en genom kommunuppdelning splittrad aktör som har svårt att ställa krav gentemot förlagen. Tobias Willstedt undersöker nuläget på e-boksfronten och finner ett folkbiblioteksväsende hårt kontrollerat av marknadskrafterna.

Text: Tobias Willstedt

Illustrationer: Elin Franzén

När vi behandlar bibliotek, kommersialism och hur marknadens aktörer får mer inflytande över offentlig verksamhet är distributionen av e-böcker till svenska folkbibliotek en viktig fråga. Ämnet är angeläget. Det är alltid svårt att säga något om framtiden, men ett som är säkert är att e-böcker kommer vara en viktig del av folkbibliotekens utbud under åren som kommer. Hur folkbiblioteken tillgängliggör e-böcker är inte helt okomplicerat och starka aktörer har motstridiga intressen.

Innan vi undersöker e-bokens villkor kan det vara bra att ringa in begreppet e-bok. Utredningen *När kommer boomen?* som publicerades av Svensk biblioteksforening och Kungliga biblioteket (KB) 2011 använder följande definition av en e-bok:

[E]n elektronisk version av en tryckt bok avsedd att läsas med hjälp av en dator, smartphone, läsplatta eller annat mobilt läsverktyg. Inlästa ljudböcker samt så kallade talböcker vilka är avsedda för personer med läshinder innefattas inte.

Digitala verk som tydligt faller inom ovanstående definition är huvudsakligen de verk som förlag och aggregatorer benämner och distribuerar som e-böcker. Bibliotekens digitala arkiv innehållande skannade eller fotograferade bilder av äldre böcker, digitala manuskript samt digitala tryckfiler täcks vanligtvis inte av denna definition.

Syftet med denna text är att försöka redogöra för hur digitala verk som enligt denna definition är e-böcker distribueras, både på den kommersiella marknaden och hos folkbiblioteken. Hur det hänger ihop och vad det får för konsekvenser.

Vad gäller den kommersiella marknaden så finns det för närvarande ingenting i Sverige som går att jämföra med Amazon/Kindle – det vill säga en lösning som präglar hela marknaden. Den kommersiella marknaden för e-böcker i Sverige tycks fortfarande relativt outvecklad i jämförelse med den amerikanska marknaden. Det finns däremot gott om återförsäljare i Sverige som säljer e-böcker. Antalet sålda exemplar är lågt men ökar stadigt. En närmare titt på den statistik som presenteras av Svenska Förläggareföreningen visar dock att antalet e-böcker som säljs i Sverige inte ökar så snabbt som i USA, England och de större EU-länderna.

En orsak till den långsamma tillväxten kan vara skatter – e-böcker har en högre moms än tryckta motsvarigheter. För en tryckt bok gäller 6 procent moms medan motsvarande för en e-bok är 25 procent. Detta får konsekvensen att e-boken ofta blir dyrare för konsumenten än den tryckta motsvarigheten, vilket har varit ett hinder för det breda genombrottet för e-böcker i Sverige.

Om du inte lånar på ett bibliotek så förvärvas en e-bok oftast genom att kunden köper boken från en butik på nätet och sedan laddar ner den till sin enhet. Alla stora återförsäljare som Adlibris och Bokus säljer e-böcker genom sina hemsidor. Det finns även en prenumerationstjänst för online-läsning – Storytel. Storytel är en relativt ny tjänst som erbjuder e-böcker och ljudböcker. Hösten 2014 slöt det svenska förlaget Norstedts ett avtal med danska företaget Mofibo, som har lanserat en prenumerationstjänst liknande Storytels.

Svenska Förläggareföreningens statistik för 2013¹ visar att en procent av befolkningen mellan 9 och 79 år läste en e-bok en genomsnittlig dag (cirka 70 000 personer). Samma andel av befolkningen som läste en tryckt bok en genomsnittlig dag uppgår till cirka 30 procent. Sommaren 2014 fanns det ungefär 11 000 titlar att köpa i e-boksformat. Antalet titlar som publiceras som e-bok ökar dock stadigt.

Samma statistik visar att förlagens vinster från e-böcker kommer från dessa källor:

- försäljning via kommersiella återförsäljare till privatkunder
- ersättning från folkbiblioteken för utlåning av e-böcker
- ersättning för strömmande e-böcker
- försäljning via stora internationella system som Google Books eller Apple.

Även om förlagens vinster för e-böcker ökar snabbt uppgår dessa bara till cirka två procent av förlagens totala intäkter.

Försäljningen av e-böcker 2013 uppgick till cirka 55 miljoner svenska kronor och denna summa kan delas upp mellan:

- försäljningen av nedladdade och strömmande e-böcker för 25 miljoner kronor
- ersättning för utlåning på folkbibliotek för 30 miljoner kronor

Det motsvarar ca 1,3 procent av den totala försäljningen av allmänlitteratur.

Vi ser alltså i Svenska Förläggareföreningens statistik att utlåningen av e-böcker på folkbibliotek är viktiga för förlagen. Vi vet att förlagen distribuerar e-böcker både genom nedladdning och med strömmande prenumerationstjänster men att folkbiblioteken är den största, och för förlagen den mest inkomstbringande, distributören.

Folkbiblioteken och e-böckerna

För folkbiblioteken i Sverige har den nuvarande modellen för distribution av e-böcker varit en stor källa till debatt. Som bekant är svenska folkbibliotek kommunernas ansvar. Denna lokala organisationsform har gjort det svårt för folkbiblioteken att formulera en gemensam strategi angående e-böckerna eftersom det inte finns någon övergripande organisations-

1. All statistik från Svenska Förläggareföreningen är hämtad från <http://www.forlaggare.se/e-boksmarknaden-i-sverige> [2015-02-06].

struktur. För några år sedan fick KB uppdraget att utforma en nationell biblioteksstrategi, men exakt hur KB kommer att agera angående folkbiblioteken och e-böckerna är vid den tidpunkt jag skriver detta inte klart.

Det har skett en betydande tillväxt vad gäller utlåningen av e-böcker under de senaste åren, men tittar man på andelen e-böcker kontra tryckta böcker är delen e-böcker fortfarande väldigt liten. Under 2013 lånade folkbiblioteken ut 55 368 635 tryckta exemplar och 1 534 913 e-böcker till sina användare. Motsvarande antal för 2011 är 57 270 403 tryckta exemplar och 650 980 e-böcker.²

2. Folkbibliotek 2013, verksamhetstabeller. Kungliga biblioteket, <http://www.kb.se/bibliotek/Statistik-kvalitet/biblioteksstatistik/Bibliotek-2013/> [2015-02-06].

Under många år hade de flesta av folkbiblioteken avtal uteslutande med e-boksdistributören Elib. Distributören erbjuder folkbiblioteken ett urval av e-böcker för utlåning via en databas. Elib ägs av flera stora svenska förlag: Bonniers, Natur & Kultur, Norstedt Publishing Group och Piratförlaget.

Elibs dominans är nyligen utmanad av andra distributörer, varav den mest framträdande heter Atingo. Atingo ägs av Publit, förlag och producent av e-böcker, och Axiell, den ledande leverantören av IT-system och tjänster till europeiska arkiv, bibliotek och museer.

Många har varit kritiska mot Elibs modell för distribution av e-böcker – inte minst Svensk biblioteksförning. Synpunkter har främst handlat om pris och kontroll över urvalet av titlar. Elib erbjuder folkbiblioteken tillgång till en databas med e-böcker som levereras via företagets portal och för

varje lån betalar folkbiblioteken en avgift. Det har framförts att priset för att låna e-böcker via Elib är dyrt för folkbiblioteken, och att det är svårt att planera för sina kostnader. Höga utgifter har tvingat många bibliotek att begränsa mängden av e-böcker som en användare kan låna, ibland stänga av tjänsten helt under en begränsad tid. Det finns också en önskan från förlagen att kunna sätta differentierade priser för olika titlar istället för standardavgiften. Som modellen har sett ut har det varit mycket svårt för folkbiblioteken att själva avgöra vilket urval av e-böcker de kan erbjuda sina låntagare, eftersom förlagen avgör vilka titlar som görs tillgängliga i portalen.

Oftast kan du låna en e-bok i fyra veckor och sedan slutar den att fungera. Folkbiblioteken kan sätta olika gränser för hur många e-böcker du kan låna – till exempel inte mer än fem i veckan. Detta kan se olika ut på olika bibliotek beroende på vad som gäller i respektive kommun.

De e-böcker som levereras via Elib är DRM-skyddade och alla användare måste registreras med Adobe-ID. Detta för att hindra e-boken från att kopieras fritt eller justeras av användaren. På en dator måste dessa e-böcker läsas via Adobe Digital Editions eller något program som är kompatibelt med Adobes DRM. Detta tvingar låntagaren att ta omvägen kring Adobes registrering för att kunna läsa sin bok.

Under lång tid fick en användare som ville låna en e-bok från biblioteket ladda ner e-boken från Elibs portal. Men nu har folkbiblioteken möjlighet att integrera e-bokslånen direkt i sina egna webbplatser och kataloger. Istället för att arbeta genom en egen portal har Atingo erbjudit folkbiblioteken att leverera sina e-böcker direkt via bibliotekens egna hemsidor och plattformar, och Elib har börjat erbjuda en liknande lösning som alternativ till sin portal. Oavsett vilken lösning som gäller måste man vara registrerad användare i biblioteket och logga in på distributörernas eller folkbibliotekens portaler med lånekortsnummer och pinkod för att kunna få tag på en bok.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har tagit sig an uppdraget att förhandla med några icke nämnda svenska förlag angående modeller för ersättning av e-boklån. SKL kan inte göra bindande avtal med förlagen, men kan upprätta principer som troligen kommer att sätta ett prejudikat för enskilda avtal mellan bibliotek och förlag. De primära målen för SKL i denna förhandling är att upprätta en gemensam syn på pris och distributionssystem. Förhandlingarna är tänkta att landa i en överenskommelse kring:

- access (i detta sammanhang innebär det att biblioteken betalar en avgift för tillgång till en databas med e-böcker)
- ingen karenstid (biblioteken får låna ut e-böckerna samtidigt som de blir tillgängliga på den kommersiella marknaden)
- differentierade priser enligt en trappstegsmodell.

Ett resultat av förhandlingarna är att Natur & Kultur klivit fram och slutit ett avtal med Stockholms stadsbibliotek enligt

ovan nämna principer. Även Atingo har tagit fram avtal som går i linje med SKL:s önskemål.

Att distribuera e-böcker

Marknaden för e-böcker i Sverige växer snabbt, men är fortfarande mycket liten. Förlag, folkbibliotek och distributörer som Elib kämpar för att hitta sätt att hålla jämna steg med utvecklingen. E-böcker finns tillgängliga genom nedladdning och strömmande tjänster men den största distributören är Sveriges bibliotek.

Elib har nu lanserat en ny affärsmodell som skall ta hänsyn till den kritik som har gällt pris och tillgång. Tidigare har varje lån kostat folkbiblioteken lika mycket. Den nya modellen har en dynamisk prissättning som tar hänsyn till ålder och marknadsvärde, något som även varit centralt i SKL:s förhandlingar. Biblioteken ska nu ha mer kontroll över valet av litteratur. Elib lanserar också en ny portal genom vilken användare kan låna e-böcker. Förhandlingarna mellan SKL och de icke nämnda förlagen, och Elibs strävan att reformera sin affärsmodell, har alltså varit parallella rörelser. Vid denna tidpunkt är det för tidigt att säga hur de kommer att påverka varandra och marknaden i stort.

Som situationen ser ut nu har folkbiblioteken egentligen inte möjlighet att kontrollera vilket urval av e-böcker de kan erbjuda sina låntagare. Folkbiblioteken äger inte "egna" e-böcker, de betalar helt enkelt avgifter för tillträde till databaser där e-böcker tillhandahålls av distributörer (distributörer som i sin tur ägs av förlagen). En låntagare som vill låna en bok från ett folkbibliotek har varit tvungen att ta en omväg genom Adobe för att kunna göra det. Adobe som också är en stor kommersiell aktör och dessutom kräver att låntagaren registrerar sig hos dem.

Nya modeller för distribution sägs ge folkbiblioteken mer kontroll över urvalet av e-böcker som de erbjuder. Möjligheten att sätta vissa titlar på karens skall till exempel inte finnas längre. Men samtidigt lovar man förlagen att kunna sätta dynamiska priser och vad blir resultatet av det? Vilket folkbibliotek kommer kunna låna ut en titel som kostar dem 100 kronor per lån? Nyligen fick Stockholms stadsbibliotek plocka bort alla e-böcker ur sitt bestånd som kostar dem mer än 20 kronor att låna ut. Det innebär att 800 titlar gjordes oåtkomliga för Stockholms stadsbiblioteks låntagare. Kan vi stå inför ett scenario där vissa e-böcker kanske enbart distribueras genom kommersiella återförsäljare och inte genom folkbiblioteken?

Som vi har sett tjänar förlagen mer pengar på att låna ut e-böcker genom folkbiblioteken än att sälja dem för nedladdning. Ändå väljer förlagen att i stor utsträckning kontrollera och begränsa folkbibliotekens utbud. På sätt och vis är vi redan i en situation där marknadskrafter har redskap för att kontrollera vad som finns på folkbiblioteken. Om inte det är en negativ verkning av kommersialismen så vet jag inte vad som är det.